

УДК 94:2-5(477.43/.44)“17/18”

В.В.Моздір

Еволюція релігійного світогляду та віросповідань жителів Подільської губернії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.)

Розглянуто специфіку трансформацій етнорелігійного життя Поділля, як складової частини культури регіону, впродовж 1793–1850 рр., в контексті реалізації курсу на інкорпорацію краю до складу Російської імперії.

Автор звертає увагу на той факт, що після включення території Поділля до складу Російської імперії, під різними гаслами відбувається насильницьке об'єднання уніатської церкви з греко-російським православ'ям. Відбувається підміна понять, замість “материнської” церкви, що існувала до 1596 р., населенню нав'язується чужа православна церква, яка до того ж забороняла будь-які давні звичаї, традиції, вірування, які тісно засіли у свідомості краян. Тим не менше народ через повір'я, звичаї, традиції, заборони, марновірства, з якими тісно зріднився ще у древності, намагався протистояти тим змінам, які несли нова суспільно-політична дійсність. Хоча чимало аспектів по темі вже встигли знайти певне відображення в розвідках дослідників і краєзнавців XIX – початку XXI ст., однак, наявні публікації, не вичерпують глибини вказаної проблеми.

Ключові слова: Поділля, поліконфесійне урізноманітнення, православна церква, уніати, звичаї, традиції, вірування.

На формування власної колоритної культури Поділля безумовно впливали етнічна урізноманітненість та поліконфесійність краю. Після включення краю до складу Російської імперії у 1793 р. особливо стрімко запрацював локомотив культурних трансформацій. А найбільші метаморфози відбулись впродовж 1793–1850 рр. у духовній сфері.

Деякі аспекти з означеного питання розглянуті у творчій спадщині В. Антонюка, М. Сімашкєвича, Ю. Сіцінського, Л. Бажєнова, А. Філініока, Ю. Блажевича, А. Богуцької, А. Боднар, Е. Зваричука, С. Єсюніна, В. Кундельського, А. Лисого, С. Сидорчука та інших дослідників. Проте досі проблема залишається неповністю вивченою.

Метою нашої розвідки є розкриття впливу поліконфесійного урізноманітнення краю на культуру Подільської губернії від часу приєднання до складу Росії і до середини XIX ст. Водночас зазначимо, що всебічно розкрити означену проблему в межах однієї статті практично неможливо.

Після другого поділу Речі Посполитої, Поділля разом з іншими територіями було включено до складу Російської імперії. Маніфест про приєднання нових областей обнародував 27 березня 1793 р. М. Кречетников. Документ був одночасно прочитаний в усіх церквах, записаний у міські книги і прикріплений в багатолюдних місцях [10, с. 3]. Поза всяким сумнівом, нова суспільно-політична дійсність потягла за собою еволюцію церковно-релігійного життя, яке

зазнало істотних інституційних, канонічно-юридичних, етно-конфесійних перетворень [20, с. 368]. У посланні імператриці Катерини II до нових підданих від 27 березня 1793 р. гарантувалася повна релігійна свобода [36, с. 253]. На практиці ж слова розходилися з ділом. Одним з найважливіших напрямків конфесійної політики Російської імперії на приєднаних територіях стала спроба впорядкувати церковну структуру і управління всіх конфесій, використовуючи як зразок російську православну церкву, реформовану Петром I і його наступниками до рівня державного органу [19, с. 81].

Православна церква мала впливати на свідомість народних мас, маніпулювати ними, формувати у населення покірність і вірність царю [35, с. 147]. Духовенство ставало залежним від держави, відбувалося зрощення офіційної (православної) церкви з державою [20, с. 369]. Закономірним виявом цих процесів було створення Подільської православної єпархії – 33-ї за рахунком у Російській державі. Першим її предстоятелем став єпископ Віктор Садковський, який у березні 1794 р. побував в Санкт-Петербурзі з низкою пропозицій щодо вирішення проблем, пов'язаних з воз'єднанням уніатів з православ'ям. До слова, урядова назва уніатів – “греко-католики” з'явилась у XVIII ст. в Австрійській імперії за часів Марії Терезії [37, с. 432]. Найчисельнішою на той час у краї була саме уніатська церква, яка нараховувала 9300 парафій, 122 василіанських монастирї, близько 4,5 млн. парафіян і 1258 ченців [33, с. 217]. Питання віросповідання набуло важливої політичної ваги [32, с. 231]. Активно починає пропагуватися ідея воз'єднання унії з православ'ям.

На межі XVIII–XIX ст. діяльність уніатів російська влада стала різко обмежувати, адже уніатське віросповідання виявилось єдиним виразником національно-релігійних особливостей українського народу [32, с. 231]. Зневажливе ставлення до греко-католицької віри демонстрували православна і католицька церкви [33, с. 217]. Польські шляхтичі вважали, що унія це вчення невігласів, називали уніатство: “собачою вірою” [3, с. 339]. Відомий історик В. Антонович стверджував, що населення новоприєднаних до Росії територій, відірваних від Польщі, нібито видихнуло з полегшенням. Пішло молитися по звичаю предків у церкви. А силоміць насаджувана уніатська церква, залишалася існувати на протязі незначного часу. Тепер вона була нікому не потрібна і ніким не підтримувалась в якості політичної зброї [3, с. 335]. Натомість професор А. Філінюк впевнений, що повернення уніатів у православ'я було брутальним актом. Завдяки цьому церковне життя подільського населення заповнили представники російського духовенства або русифіковане українське духовенство з Лівобережжя, що отримало можливість цілеспрямовано впливати на культуру та вірування корінних мешканців [34, с. 186].

Аргументом воз'єднання нібито послужила латинізація уніатів. Насправді ж уніатська церква просто заважала остаточному злиттю Поділля з Російською імперією. Перші ж заходи, спрямовані на повернення населення до православ'я, дали відчутні результати [22, с. 70]. У травні 1794 р. в усіх приходах оприлюднили текст грамоти преосвященного Віктора із закликом до воз'єд-

нання. В цьому ж році уніати почали масово переходити у православ'я. Можливо, селяни бачили у православній церкві своєрідний захист, щит від свавілля польських поміщиків, тому і з ентузіазмом здійснювали перехід [5, с. 30]. Проте дуже швидко православна церква стала опорою самодержавства проти селянства і більше не виконувала роль союзника та захисника селянства у боротьбі з польським поневоленням, як це було до 1793 р. Сприяли поверненню колишніх уніатів у православ'я і соціально-економічні негаразди. Селянство наївно вірило, що перехід під православного царя й поворот до православ'я поліпшить його долю. На певну соціальну винагороду та лояльність до нової влади розраховували й частина уніатської шляхти та міщанства [22, с. 70]. У рескрипті від 22 квітня 1794 р. на представлення преосвященного Віктора йшлося про викорінення унії [13, с. 209]. Крім того, прагнути послабити позиції уніатів, у 1795 р. Катерина II наказала закрити василіанські монастирі, які не утримували навчальних закладів і богаділень. Тож було ліквідовано усі уніатські єпархії. Хижацьким наверненням у православ'я на межі XVIII–XIX ст. уніатська церква втратила 9 тис. парафій, 145 монастирів, 8 млн. парафіян. До 1796 р. справа переходу була практично завершена [16, с. 89]. Хоча зазначимо, що колишнім уніатам все-таки надавалася формальна можливість протягом п'яти років повернутись до старого обряду, щоб не утискати свободу совісті [11, с. 19].

Втім, ліквідувати греко-католицьку віру одним ударом не було можливості, оскільки це загрожувало масовим збуренням населення. Наприкінці XVIII ст., не дивлячись на політичні зміни, позиції уніатської церкви залишались сильними. У 1795 р. Летичівський міський суд присудив частину міських земель Головчинецькому уніатському монастирю [4, с. 585]. Поляки спробувати допомогти уніатам з допомогою суду повернути назад Троїцький монастир в Кам'янці-Подільському, відібраний у листопаді 1795 р. в уніатів і переданий у відання православних монахів [12, с. 42]. Однак, всі спроби повернення зазнали невдач. Проте в 1822 р. уніати підпорядкували собі Миколаївську церкву Кам'янці-Подільському і вели служби там, аж до остаточної ліквідації уніатської церкви в імперії у 1839 р. [16, с. 93, 94].

Також сильні позиції уніатської церкви проявлялися у закоренілих протягом століть духовно-релігійних традиційних народу. Так, щороку 24 червня у Кам'янці був так званий “відпуск”. У місті збиралось чимало людей, а також відбувалася народна ярмарка. В народі це свято називали “Івановець”. На святі переважали молдавани. Саме слово “відпуск” вказує на католицько-уніатський вплив, який продовжувався залишатися. Відпуски при подільських церквах були введені уніатськими священиками і не були характерними для православ'я [6, с. 151]. Зважаючи на це, благочинна інструкція 1795 р., вимагала від новоприєднаних з унії в православ'я священників знищити церковно-обрядову розбіжності [8, с. 56-58].

Між тим зміна обряду не була простою формальністю, адже тягла за собою зміни у процесі богослужіння, а також мови богослужіння. В уніатській церкві мовою богослужіння була українська. Новими правилами почалось зміню-

ватись облаштування храмів, поверталася старослов'янська мова у богослужіння. Духовні особи, не допускалися до літургії без попереднього переконання, що священник володів обрядами і постановами Східної церкви. Та не зважаючи на низку запроваджених заходів, уніатські духовно-культурні традиції залишалися живими, а православний обряд виявився чужим. Забігаючи наперед зазначимо, що після невдалого польського повстання, протоієрей І.Скворцов, об'їхавши все Поділля у 1831 р. за розпорядженням Синоду, описав недоліки, які помітив у процесі інспектування. У своєму звіті посадовець звертав особливу увагу на необхідність вивчення селянами православних молитов. Очевидно, що навіть коли пройшло понад 35 років після включення Поділля до Російської імперії і гонінь на уніатство, селяни все одно не розуміли старослов'янської мови, якою велась служба [16, с. 99]. І сприяло цьому, очевидно, новонавернене у православ'я, а по суті своїй уніатське, духовенство. Син священника о. Івана, майбутній протоієрей Михайло пригадував, що хоч був малолітнім, але умів уже читати. Потрапивши на прийом до архієпископа Кіріла, разом із батьком, він тримав у руках старий, засмальцьований, потертий уніатський буквар. За що, батько хлопчика отримав доброї прочуханки від Кіріла, мовляв, як дитина православного священника може читати уніатський буквар. Уніатська література, ще довго використовувалася православним духовенством, а православні книжки були у дефіциті [9, с. 7].

Офіційне приєднання уніатів до православ'я нанесло серйозний удар по престижу поляків. Це приєднання могло б бути відбутись на 45 років раніше, якби в листопаді 1796 р. Павло І не анулював рішення Катерини ІІ від 22 квітня 1794 р. [21, с. 497]. Не дивлячись на загальне зростання значення православ'я як опори державної політики, самодержавство не було готове до рішучих дій проти католиків, які мали дуже сильні позиції в регіоні [26, с. 93]. Після приєднання Поділля, римо-католицька церква перемістилася на другорядну позицію у релігійному житті краю. Втім, її позиції залишалися сильними. Тому російська бюрократія різними способами намагалася перетворити римо-католицьких священників на свої агентів пропаганди [24, с. 98]. У 1795 р. за наказом Катерини ІІ була ліквідована кам'янецька римо-католицька дієцезія, кам'янецький біскуп А.Красінський виїхав до своєї резиденції в Празі (під Варшавою) [30, с. 74]. 6 вересня 1795 р. було створено Летичівську римо-католицьку єпархію для віруючих Подільської, Брацлавської і Вознесенської губерній. Після смерті Катерини ІІ царем став її син Павло І. Позиція нового імператора щодо католиків зводилася до обмеження впливу останніх та налагодження з ними партнерських стосунків. Олександр І вважав релігії засобом відвернення вільнодумства. В цей час жодних обмежень, переслідувань чи гонінь католицьке духовенство краю не зазнавало. Користуючись царською підтримкою, поляки стали перетягувати в католицизм колишніх уніатів і кріпосних селян. Це фіксувалось в Проскурівському, Літинському, Летичівському, Ушицькому повітах, а також в Кам'янець-Подільському. Були випадки, коли церкви відбиралися, а натомість відкривались костели [17, с. 71, 72].

Формально на території Правобережної України православна церква мала становище панівної, однак фактично до кінця 30-х рр. XIX ст. панівні позиції продовжувала зберігати римо-католицька церква [22, с. 94]. Після придушення польського повстання царська адміністрація вжила рішучих заходів щодо обмеження господарської чинності католицьких священників, скоротила кількість релігійних споруд та священнослужителів, реалізувала секуляризаційну реформу, яка суттєво підірвала підвалини економічної спроможності римо-католицького духовенства на Поділлі, значно обмежила його господарську діяльність і змусила священників вишукувати інші джерела доходу, окрім державного грошового утримання [23, с. 391].

З початку 30-х рр. XIX ст. на Поділлі став звужуватися, принаймні зовнішньо, вплив католицизму. Будувались нові храми, які були побудовані в російському архітектурному стилі. Парафії почали забезпечуватися православною літературою. На початку 1832 р. на подільську кафедру був призначений преосвященний Кіріл, уродженець Московської губернії, вихованець Петербурзької духовної академії. Він був ярим борцем з пережитками уніатського минулого: виправляв уніатське богослужіння, книги замінював православними, з церков забирали бокові престולי, викорінювався латинський обряд, хрещення немовлят відбувалося через обливання їх [16, с. 97, 98].

Нападів від російського державного бюрократичного механізму на Поділлі зазнавали не лише католики та уніати, але й православні старообрядці [18, с. 135]. Водночас до протестантських та іудейських конфесій на Поділлі, Російський уряд ставився лояльно, не перешкоджаючи їх діяльності. Правда їх вплив на вірування подолян був мінімальним. Головними центрами лютеранства на Поділлі були міста Немирів та Дунаївці. У Російській імперії лютеранів представляли переважно переселенці-колонізатори німці і фіни [31, с. 40].

Як бачимо, на територію Поділля повернулася не материнська віра, яка була до 1596 р. а прийшло російське православ'я, що виконувало роль духовних підвалин самодержавства. Православні храми, приходи та церковно-освітні заклади ставали основними осередками зросійщення українців. Запроваджувалися російські канони, в церковну службу вводилася російська мова, система підготовки та призначення служителів, організація освіти та виховання дітей. Православна церква ставила своїх прихожан у певні духовно-культурні рамки, переконувала парафіян у тому, що їх звичаї і традиції, що походять від язичництва – це породження злого духа, а отже закликала відмовитись від них [27, с. 39]. Будучи відірваними від своєї звичної уніатської конфесії, через велику культурну різницю, не розуміючи нової церковної мови, не знаючи молитов, селяни продовжували таємно сповідувати віру і берегти традиції, що залишились їм у спадок від їх предків. Це проявлялось у своєрідних місцевих марновірствах, забобонах, віруваннях, обрядах, сплетених воедино ціле на основі язичницьких і християнських мотивів.

Не можна сказати, що в своїх релігійних уявленнях, подоляни були вільними від старої закваски язичництва. Народ вірно зберігав ті повір'я, забобони,

марновірства з якими тісно зріднився ще у древності. Християнські істини іноді “одягалися” у вже готову заготовку, форму, що зберігались як святиня з часів язичницької епохи [15, с. 143].

Так, на Поділлі існував дивний звичай “лубка”, який виражався у грі, яка проходила у тій хаті, де хтось помирав. В будинку, де лежав покійник, в іншій половині хати вночі збиралась молодь. Всі сідали в коло на підлогу, потім обирався хтось для “лубка”, йому зав’язувалися очі [7, с. 492]. Вибраний ходив по центру кола, а гравці “озброївшись” батогами, били “лубка” по плечах, швидко передаючи джгут кому-небудь. “Лубка” мав зловити або знайти батіг, і його били ним до тих пір поки він не знайде цього батога. В кого буде знайдений батіг, той йде в центр кола. Гра ця продовжувалася до ранку, супроводжувалася криком, сміхом, непристойними жартами. Тим часом в іншій частині будинку, псаломщик читав над покійником псалтир, під шалені звуки молоді, яка ніби забула, що в хаті покійник. Офіційну церкву дуже обурював такий “дикий” звичай. За однією з версій, гра бере свій початок, як спомин бичувань Ісуса Христа, його страждань, коли Христа били під час хресної дороги [7, с. 493, 494].

У XIX ст. під час провідної неділі, існувала традиція, з явними язичницькими коренями, яка гостро засуджувалася християнськими священнослужителями. Не встигала закінчитись панахида, як на могилі померлого родича, рідні починали галасливе чатування, що перетворювалося на повальну пиятику. Пов’язане це було з тим, що у дохристиянські часи предки наші мали звичку проводити на гробах покійників так звані тризни, тобто поховальний обряд, який складався з пісень, танців, бенкету і проведення змагань на честь покійного [28, с. 15]. Натомість греко-російська церква навчила, що не потрібно їсти або пити на кладовищі, особливо недопустимо лити горілку на могилу, адже цим актом ображається пам’ять покійника. Звичай залишати їжу на могилі є пережитком язичництва [26, с. 6].

Окремої уваги заслуговує повір’я у можливість впливати на сили природи. Поділля було землеробським регіоном і коли була засуха, то це загрожувало голодом. У 1798 р. приходський священник с.Глубочок Гайсинського повіту доповідав, що економ села зібрав в поселені біля сотні жінок, наказав їм скупатися у воді, а потім у на двох санях, склавши на них по три напівбочки, вивозити на поле і розливати воду, з метою викликати дощ під час посухи [1, арк. 6].

З глибини віків прийшло до подолян давні повір’я у надприродних істот. Чільне місце в демонології Подільського краю займали відьми. Вважалося, що вони мали здатність затримувати дощ, прикликати засуху, накликати на людей різні біди [16, с. 12]. Через забобони щодо відьом, 6 липня 1809 р. прикажчик с.Лисець Ушицького повіту Студзинський разом із селянами, заради виклику дощу на землю, топили жінок у місцевому ставку, чіпляючи на їх тіло залізо, з метою виявлення відьом. Згодом економ нібито впізнавши відьом серед жінок, грізно наказав, щоб був дощ, пригрозивши розправою у разі непокори [2, арк. 2].

У часи правління Миколи I, царський уряд спрямував політику на інтеграцію і асиміляцію єврейського населення з місцевим. Паралельно з українською, на Поділлі розвивалась місцева єврейська етнорелігійна культура, яка через політику уряду починає зазнавати певних трансформацій. До 1831–1832-х рр. натуральна рекрутська повинність торкнулась єврейського етносу Поділля. З метою захиститися від рекрутчини, навесні того ж року деякі єврейські громади наклали на себе строгий піст, а після публікації маніфесту про введення рекрутської повинності влаштували молитви на кладовищах, закликаючи душі праведників заступитися за них перед Всевишнім. Намагання євреїв вжити теургічних заходів задля впливу на соціально-політичний процес не на жарт налякало владу. Краєм поширювались чутки, що іудеї склали спеціальні молитви-прокляття про імператора і читають їх у кожний понеділок і четвер [29, с. 184, 186].

Отже, після включення території Поділля до складу Російської імперії, під різними гаслами відбувається насильницьке об'єднання уніатської церкви з греко-російським православ'ям, хоча на той час це були зовсім різні у культурному плані конфесії. Відбувається підміна понять, замість “материнської” церкви, що існувала до 1596 р., населенню нав'язується чужа православна церква, яка до того ж забороняла будь-які давні звичаї, традиції, вірування, які мали явні язичницькі корені і тісно засіли у свідомості краян. Тим не менше народ через повір'я, звичаї, традиції, забобони, марновірства, з якими тісно зріднився ще у древності, намагався протистояти тим змінам, які несла нова суспільно-політична дійсність.

Список використаних джерел і літератури

1. Дело о насильственном загоне в речку ста женщин с.Глубочек, Гайсинского уезда, принуждая их вывозить на санях бочки с водой на поле, экономом помещика Ярошинского, с целью совершения суеверного “обряда вызова дождя” во время засухи 1798 г. // Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1091, 14 арк.
2. Дело о совершении суеверного обряда приказчиком села Лисца Ушицкого уезда Студзинским выразившегося в утоплении женщины с целью вызова дождя // Державний архів Хмельницької області, ф. 315, оп. 1, спр. 1121, 14 арк.
3. Антонович, В. Б. Монографии по истории западной и юго-западной России / В. Б. Антонович. – К.: Тип. Е.Я.Федорова, 1885. – Т. 1. – С. 335, 339.
4. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною Коммиссиею для разбора древних актов. Ч. 5. – Т. 1: Акты о городах. – К.: Универ. типография, 1869. – С. 585.
5. Викул, П. О. По поводу столетия воссоединения Подолии с Россией (1793–1893) / П. О. Викул // Прошедшее Подолии. Изд. второе. – Каменец-Подольский: Тип. Н-в Д.Крайза, 1893. – С. 30, 53-54.
6. Город Каменец-Подольский. Историческое описание священника Е.Сецинского. (В память исполнившегося в 1893 году столетия воссоединения Подолии с Россией). – К.: Тип. С.В.Кульженко, 1895. – С. 151.
7. Дикая забава “лубок” // Подольские епархиальные ведомости. – 1898. – № 19. – С. 492-496.

8. Доброловский, К. Деятели времени воссоединения Подолии с Россией. Виктор Садковский, епископ Переяславский и Бориспольский (1785–1793 гг.), а затем Архиепископ Минский, Изяславский и Брацлавский (1793–1795 гг.) / Константин Доброловский. – Каменец-Подольский: Тип. Подольского Губернского Правления, 1893. – С. 56-58.

9. Из Подольской старины. – Санкт-Петербург: Тип. Т-ва п.ф. “электро-Типография Н.Я.Стойковой”, 1912. – С. 7.

10. Материалы для истории Подольской губернии. Время Генерал-губернатора М.Н.Кречетникова (1792–1793 гг.). Прибавление к № 5 Подольских Губернских Ведомостей, 1885. – С. 3.

11. О воссоединении униатов с православной церковью Российской империи. – Санкт-Петербург: В Синодальной типографии, 1859. – С. 18-19.

12. От Пантелеймон (Сваричевський, А. В.) Православні монастирі Проскурівщини XI– поч. XX ст.: віхи історії / А. В. Сваричевський // Матеріали III науково-кращезнавчої конференції “Місто Хмельницький в контексті історії України” / Ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (співголова, відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 40-44.

13. Подолия. Историческое описание. – Санкт-Петербург: Тип. Высочайше утвержденного Товарищ. “Обществ. Польза”, 1891. – С. 209.

14. Седлецкий, А. Колдовство в Юго-Западной Руси в XVIII ст. Изд. Редакции “Киевской Старины” / Арсений Седлецкий. – К.: Тип. А.Давиденко, 1886. – С. 12.

15. Симашкевич, М. Историко-географический и этнографический очерк Подолии / М. Симашкевич. – Каменец-Подольский: Тип. Д.Крайза, 1876. – Вып. 2 (Из Подольских Епархиальных Ведомостей). – С. 143.

16. Столетие воссоединение Подольской Губернии с Россией. С краткой историей Подолии, в вопросах и ответах. (Приложение к календарю Каменецкого Детского Приюта на 1893 год). – Каменец-Подольский: Типография Подольского Губернского Правления, 1892. – С. 89-99.

17. Яворовский, Н. И. История гражданской и церковной жизни Подолии / Н. Яворский. – Каменец-Подольский: Тип. Св.-Троицкого Братства, городской дом, 1912. – С. 71-72.

18. Блажевич, Ю. І. З історії становлення релігійних громад національних меншин Хмельниччини / Ю. І. Блажевич // Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий “круглий стіл” у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам’янець-Подільський): Науковий збірник. – Кам’янець-Подільський: Кам’янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 2001. – С. 134-139.

19. Блажевич, Ю. І. Православна церква Поділля в умовах інкорпорації краю в систему Російської імперії (кінець XVIII – перша половина XIX ст.) / Ю. І. Блажевич // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам’янець-Подільський: Оіом, 2006. – Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 81-83.

20. Блажевич, Ю. І. Церковне покарання “Спитимія” та його застосування для священнослужителів і причту в Подільській губернії (кінець XVIII – середина

50-х рр. XIX ст.) / Ю. І. Блажевич // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. – Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. – С. 367-373.

21. Бовуа, Д. Гордиев узел Российской империи: Власть, шляхта и народ на Правобережной Украине (1793–1914) / Авторизованный перевод с французского Марии Крисань / Д. Бовуа. – Москва: Новое литературное обозрение, 2011. – 1008 с.: ил.

22. Григоренко, О. П. Деякі аспекти російщення населення Поділля в період становлення православної подільської єпархії в перші десятиліття XIX ст. / О. П. Григоренко, В. В. Чупира // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 9: Матеріали п'ятого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 70.

23. Єсюнін, С. М. Храми римо-католицької церкви у Летичівському повіті Подільської губернії за візитацією 1844 року / С. М. Єсюнін // Науковий вісник “Межибіж”: Матеріали П'ятої науково-краснознавчої конференції “Стародавній Межибіж в історико-культурній спадщині України” / Під ред. О. Г. Погорільця, О. А. Коляструк, А. М. Трембійського та ін. – Межибіж – Хмельницький: ПП Мельник А. А., 2011. – Ч. 2. – С. 390-396.

24. Зваричук, Е. О. Благодійна діяльність римо-католицької церкви на Поділлі у XIX ст. / Е. О. Зваричук // Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий “круглий стіл” у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський): Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 2001. – С. 98-101.

25. Как вести себя на кладбище. Практические советы о поведении на кладбище и поминании усопших. Лития, совершаемая мирянином дома и на кладбище. Акафис о упокоении усопших. – М.: Ковчег, 2011. – 48 с.

26. Кундельський, В. В. Окремі штрихи українсько-польських відносин на теренах Проскурівського повіту наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / В. В. Кундельський // Матеріали III науково-краснознавчої конференції “Місто Хмельницький в контексті історії України” / Ред. кол. Баженов Л. В. (голова), Блажевич Ю. І. (співголова), Єсюнін С. М. (співголова, відп. ред.) та ін. – Хмельницький, 2011. – С. 88-97.

27. Можно ли верить снам. – Почаев: Изд. Свято-Успенской Почаевской Лавры, 2005. – 64 с.

28. Моздир, В. В. Відношення православної церкви до культурних звичаїв, традицій, прикмет подолян наприкінці XVIII – у першій половині XIX ст. / В. В. Моздир // Збірник наукових праць молодих вчених Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, 2016. – Вип. 7. – С. 14-16.

29. Сидорук, С. А. До питання про вплив рекрутчини на єврейські громади Правобережної України / С. А. Сидорук // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. – Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. – С. 183-191.

30. Трубочанінов, С. В. Політико-культурні зв'язки між Кам'янцем-Подільським

і Прагою (XVI–XX ст.) / С. В. Трубочанінов // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2006. – Т. 8: Матеріали четвертого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі”. – С. 74.

31. Феодосєв, С. Лютеранська церква на Поділлі / С. Феодосєв // Хмельниччина: Дивокрай, 2005. – № 1-2. – С. 40-41.

32. Філінюк, А. Г. Вплив церковно-релігійного чинника на особливості виконання рекрутської повинності населення Поділля / А. Г. Філінюк, С. А. Сидорчук // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 12: Матеріали восьмого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”. – С. 230-244.

33. Філінюк, А. Г. Етнорелігійні перетворення на Поділлі наприкінці XVIII – в перших десятиліттях XIX століття / А. Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 12: Матеріали восьмого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка”. – С. 215-229.

34. Філінюк, А. Г. Зміни в національно-культурній сфері Поділля на межі XVIII–XIX століть та їх особливості / А. Г. Філінюк // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. – Кам'янець-Подільський: Оіюм, 2008. – Т. 11: Матеріали сьомого круглого столу “Культура, освіта і просвітницький рух на Поділлі. Присвячено 90-річчю Кам'янець-Подільського національного університету”. – С. 186.

35. Філінюк, А. Г. Особливості національно-культурного життя Правобережної України наприкінці XVIII – у першій третині XIX ст. / А. Г. Філінюк // Міжнародні відносини в контексті українського державотворення: історіографія та сучасність (міжнародний науковий “круглий стіл” у дні проведення в Хмельницькій області міжнародного національних культур: української, російської, польської, вірменської, єврейської, литовської, турецької – 15 вересня 2001 року, Кам'янець-Подільський): Науковий збірник. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. держ. пед. ун-т, інформ.-видав. відділ, 2001. – С. 144-148.

36. Філінюк, А. Г. Православна церква в Правобережній Україні як інструмент експансіоністської політики російського самодержавства у Речі Посполитій наприкінці XVIII ст. / А. Г. Філінюк // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки / [редкол.: А. Г. Філінюк (відп. ред.) та ін.]. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Поділ. нац. ун-т ім. І.Огієнка, 2015. – Вип. 8: До 25-річчя створення кафедри історії України. – С. 244-262.

37. Берестейська церковна унія // Енциклопедія українознавства: Словникова частина: У 10 т. / Ред. В. Кубійович; Наукове товариство ім. Т.Шевченка – Париж; Нью-Йорк: Молоде життя, 1955–57. – Т. 4. – С. 432.

Vitaly Mozdir

Evolution of religious belief and religion residents Podolia in the late eighteenth – the first half of the nineteenth century

The subject of our study is the cultural and religious change after joining in Podolsk region in the Russian Empire in 1793. The place and role of Orthodoxy, Uniate, Catholics are considered in the work. Customs and traditions, rituals considered in our study as well. Orthodox Church forbade pagan customs and rituals. Pagan customs and rituals existed in various forms. The church could not eradicate them. They were part of the culture of rural residents. This problem is a very important today. The problem under discussion is of great interest. In the introduction, it is of importance, and, practical value, innovation, and the methods of our study. The aim of our research are: systematize the known information about culture in Podidilskiy province in the the late eighteenth – the first part of the nineteenth century. First of all in our work, we wanted to show that the people of the region had its own consumer culture, which differs from the Russian.

Keywords: Rich Pospolyta, autocracy, Russia, Podillia multi-confessional diversity, ceremony, orthodox church, Uniates, Catholicism, paganism, customs, traditions, beliefs, prejudices.

В.В.Моздир

Эволюция религиозного мировоззрения и вероисповедания жителей Подольской губернии (конец XVIII – первая половина XIX в.)

Обращается внимание на тот факт, что после включения территории Подолья в состав Российской империи, под разными лозунгами происходит насильственное объединение униатской церкви с греко-российским православием. Происходит подмена понятий, вместо “материнской” церкви, существовавшей до 1596, населению навязывается чужая православная церковь, которая к тому же, запрещала любые древние обычаи, традиции, верования, которые тесно засели в сознании людей. Тем не менее, народ через поверья, обычаи, традиции, суеверия, суеверия, с которыми тесно сроднился еще в древности, пытался противостоять тем изменениям, которые несла новая общественно-политическая действительность. Хотя многие аспекты по теме уже успели найти определенное отражение в работах исследователей и краеведов XIX – начале XX в., однако, имеющиеся публикации, не исчерпывают глубины указанной проблемы.

Ключевые слова: Подолье, поликонфессиональное разнообразие, православная церковь, униаты, обычаи, традиции, верования.

Одержано 22 червня 2015 року